

МОЖЕ ЛИ КОМПЮТЪРЪТ ДА БЪДЕ СЪДИЯ?

Публикуван в ИЗВЕСТИЯ, издание на съюза на учените – Варна, серия “Хуманитарни науки”, бр. 2’1998, 1’1999, с. 61.

Бурното развитие на компютърната техника през последните десетилетия бележи нов етап в научно-техническата революция. Навлизането в нови, неизвестни до този момент територии на познанието води до промени, резултатите от които тепърва ще се проявяват. Едни от най-важните проблеми, трасиращи пътя към бъдещето, засягат зависимостта на човека – създателя на новите технологии от самите тях, от въздействието, които те оказват върху обществото. Появява се необходимостта да се анализира същността на това ново за живота явление и да се направят съответните изводи за евентуалните последици, които биха могли да настъпят във всички сфери на обществения живот в резултат от действието му.

Обществото, каквото е то към днешния ден, е може би най-сложно устроената система в природата. За да функционира успешно тя са предлагани множество ефикасни или по-малко подходящи методи за управлението ѝ. Съобразно конкретния исторически момент са се развивали такива социални феномени, каквито са, примерно изброени: моралът, обичаят, религията. Сами по себе си те представляват ефективни регулиращи системи, доказали своята ефективност във времето. Но нито една от тях, взета отделно, не е в състояние да изпълнява сложната и отговорна роля на всеобщ обществен регулатор. Тази особеност, разгледана като недостатък на всички, нека ги наречем частни регулиращи системи, е довела до необходимостта да се потърси изход в създаването на нов, необременен с недостатъците, но притежаващ качествата на съставящите го звена, синтетичен, всеобхватен и ефективно работещ механизъм, познат под наименованието право.

Традиционната устойчивост на правната сфера напоследък обаче е поставена на изпитание от постиженията на научнотехническата революция. Новите технологии водят до промени в обществото, които може би ще наложат нуждата от промяна и в методиката на неговото управление. Въпросът е: **доколко податливо е правото на въздействие от страна на новоразработените машини?** И ако развитието на компютърната техника продължава със същите темпове, докъде може да

стигне нейното вмешателство в областта на регулирането на човешките отношения. Може ли компютърът да стане съдия?

Отговорът на този въпрос трябва да се търси както в природата на правото като елемент от духовната реалност, така и в природата на техниката, в частност – изкуствения интелект. Затова ще разгледаме поотделно тези два феномена, използвайки инструментариума предимно на философско-логическия апарат, който е пригоден за създаване на основни и най-общи представи за същността на явленията.

Съвременното право е сложно духовно явление. За изясняване на същността му са правени и се правят задълбочени проучвания, резултатите от които навеждат до някои основни заключения. Не е нужно да излагаме подробностите, отразени в правната теория, достатъчно е да маркираме съществените моменти в нея.

Преди всичко трябва да се спомене, че правото е част от духовната реалност. То е феномен, присъщ единствено на мислещото, съзнателното същество. Вън от психиката – в реалния свят, като обект, като природна даденост, право не съществува. Не може да се говори за право в света на неживата материя; там властва природният закон. Всички материални образувания – от елементарните частици до галактиките, се управляват от този закон.

Една от най-съществените и може би основната характеристика на правото е неговата разумност. Единствено съзнаващото, мислещото същество може да бъде правен субект. Тоест, необходима е обуславящата дейност на сложни психични процеси, продукт на най-съвършено организираната материална субстанция, която познаваме – мозъка. Само при наличието на съзнание, способност да се разбира правния феномен и да се действа посредством волеви реакции, може да се говори за правнорелевантни действия. Самата психика е продукт на дълъг еволюционен процес и е даденост само на човека. Никой друг и нищо друго не е в състояние да борави с правната материя.

Какво представлява компютърът? В най-общ план това е машина, която извършва математически операции. На пръв поглед в определението за нея не може да се открие нищо, което предизвиква интереса, наблюдаван към компютрите днес. Тогава къде се крие причината за този интерес, за всички надежди и тревоги около новата техника?

Когато се говори за компютри, рядко се прави анализ на философската страна на този феномен. Тъкмо от това се нуждае обществото днес, когато е в зората на нова ера от научнотехническата революция. Никой не смее, а и не е в състояние да прогнозира какво ще донесе утрешния ден. Само се знае, че компютърната техника напредва с бързи темпове и навлиза във всички области на живота. Какво

представлява тя в своята същност и докъде може да стигне нейното развитие, има ли препятствия от принципен и практически характер, които евентуално биха могли да я спънат в устрема ѝ?

Отговорът се крие в самата природа на тази техника. Ако се абстрахираме от конкретната ѝ физична даденост, която може да има различни измерения в зависимост от конструктивни и конюнктурни съображения, ще стигнем до извода, че компютърът е еманация на мисловния, разумния процес. Тоест, компютърът, който използва точния, ясен, безгрешен език на математиката – тази най-точна наука, е на практика отчуждаване, пренасяне способностите на мозъка върху изкуствено организирана, външна на него материя.

Изводът, че компютърът моделира мисловните процеси, според нас е доказателство, на основата на което може да се направи заключение за перспективната област, за която по всяка вероятност няма принципни, а може би и практически ограничения, и която наричаме компютърна технология. Може да се допусне, че развитието на този род техника ще продължи дотогава, докато се изравни по възможности с мозъка – нейн автор. Дали това ще стане, и кога ще стане, е въпрос от областта по-скоро на метафизиката, отколкото на практически ориентираната прогностика, но факт е, че усилено се говори за т. нар. изкуствен интелект. Под изкуствен интелект днес се разбира способността на машината да възпроизвежда някои интелектуални човешки способности, най-вече за нуждите на промишлеността. Без претенция за конкуриране на човешкия мозък в цялата негова пълнота и възможности, без претенция за копиране способността му да чувства, да съзнава. Но дали състоянието на нещата ще се задържи дълго на това сравнително елементарно технологично равнище? Няма ли един ден вместо за изкуствен интелект да се говори за изкуствен мозък, идеята за който засега е патент на авторите на научнофантастични романи? И в този ред на мисли съвсем резонен става въпросът, който беше зададен в началото: може ли компютърът един ден да седне, образно казано, на съдийското кресло?

Идеята да се използва компютърната техника за решаването на различни житейски казуси, включително и от правен характер, е особено актуална днес. Този интерес дължи своето основание на сходните черти между правния феномен и компютърната техника. Допирните точки между тези две, на пръв поглед трудно съжителстващи си понятия, могат да се открият в разумното човешко начало. Правото е еманация на разума, компютърът – на възможностите на същия този разум. Приликите, обаче, поне на този етап на обществено и научно-техническо развитие, според нас, се ограничават единствено до тази сфера. Правото е доведеното до изкуство справедливо уреждане на отношенията между

хората, израз на способността им да съзнават правния феномен. Човекът е извървял дълъг еволюционен път, докато достигне до онова съвършенство, наречено мислене. Първо са били усещанията, възприятията, първата сигнална система. Едва след това започват да се развиват наченките на разума, съзнанието за света и за самия себе си. И така, след милиони години еволюция – до достигането на онези висини, от които днес човек гледа света през призмата на представите си за право, морал, справедливо, несправедливо, добро и зло.

Съпоставени с възможностите на човешкия мозък, компютрите изглеждат, образно казано, като деца, които едва сега прохождат. Въпреки еуфорията около техните безспорни достойнства, трябва да се прави трезва оценка за реалното състояние на нещата. Защото компютрите, независимо от перспективите, които се очертават пред тях са несъвършени машини; **те не притежават разум – най-важната предпоставка да действат самите те като правни субекти.** Те не могат да разбират света около себе си. Не притежават наченки, макар и на елементарна, психична дейност, каквато дейност се забелязва например при животните. Тоест, компютърът не може да се сравнява по сложност и високоорганизираност дори с най-примитивни живи образувания, като микроорганизми, клетки и прочие. Освен това известно е, че основното изискване за да има живот, е наличието на обмяна на веществата. За обмяна на веществата, а следователно и способност за самостоятелно съществуване, при компютрите просто не може да се говори.

Изводът, който се налага, е следният: на компютрите им предстои да извървят дълъг път на развитие. Може би като начало, или по-точно – последваща стъпка в усъвършенстването им ще бъде “вдъхването” на, макар и най-примитивен, но все пак, живот. Възможно е тези нови устройства да бъдат превърнати в сложни системи, притежаващи качествата на живата материя. Тоест, да се върви по пътя на постепенното усложняване и доближаване на тяхната структура до тази на човешкия мозък. Те трябва да бъдат научени да съзнават, да чувстват, да притежават целия комплекс от качества, характерни за човека. Но това по всяка вероятност вече няма да са компютри. Може би и понятието машина няма да е подходящо, за да отрази същността им. Засега може само да се гадае какви ще бъдат техните способности, но пределно ясно е, че ако искаме те да взимат отговорни решения, включително в областта на правото, първото и задължително условие трябва да бъде притежаването на всички качества на правни субекти. Може би в една далечна перспектива възможностите на тези съвършени от гледище на съвременната компютърна техника създания ще се изравнят с човешките и едва тогава, вече притежавайки самите те съзнание, способност **да разбират** правния

феномен, биха могли да се включат в решаването на проблемите около организацията на човешкото общество. Но за да стигнат дотам, компютрите първо трябва да бъдат научени на много по-елементарни неща.

Накрая може да заключи: поне засега не може да се очаква компютър да заеме мястото на съдия. Компютърът е машина, той не притежава качествата на правен субект. На съвременния етап на развитие компютърната техника е подходяща за използване най-вече като носител на информация и е основа на днешното информационно общество, което може да се гордее с явлението, наречено Интернет. Компютрите успешно се справят със задачата си на банки за съхранение на информация от правен характер, както и като помощно средство за автоматизиране на някои често повтарящи се рутинни операции, неизискващи самостоятелно мислене и вземането на отговорни решения.